

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne Geçiş Sürecinde Kıbrıs Türk Aydınları ve Jön Türk Hareketi ile Olan İlişkileri (1865- 1918)

In the Process of Transtion from Ottoman Empire to Republicof Turkey the Cypriot Turkish Intellectuals and their Relations with Young Turks (1865 - 1918)

*Sibel Akgün**

Özet

Kıbrıs adasının 1878'de İngiltere'ye kiralanması sonrası yöneten durumundan yönetilen konumuna geçen Kıbrıs Türk toplumu aydınları, Osmanlı İmparatorluğu'nda meydana gelen değişiklikleri izlemeye devam etmişlerdir. Özellikle II. Meşrutiyet öncesi ve sonrası Osmanlı coğrafyasında yaşanan değişiklikleri ve dönüşümleri bire bir takip eden aydınlar, aynı değişim ve dönüşümlerin ada üzerinde hayata geçirilmesi konusunda talepkar olmuşlardır. Örneğin, Osmanlı İmparatorluğu'nda ortaya çıkan Yeni Osmanlı düşüncesi ve bu düşüncenin devamı olarak ortaya çıkan Genç Türk hareketi ile İttihat ve Terakki geleneği, Kıbrıs Türk aydınları arasında da etkili olmuştur. Kıbrıs adasında bu hareketin öncülerinden olan Hafız Derviş Efendi 1891'de Zaman gazetesini, Ahmet Tevfik Efendi ise 1902'de Mirat-ı Zaman gazetelerini çıkararak, II. Abdülhamit idaresini eleştiren yazılar yayımlamışlardır. Bu ve benzeri yayınlarda çıkan eleştirel yazılar nedeniyle, Osmanlı idaresi de zaman zaman duruma müdahale ederek, adada meydana gelen değişimler karşısında reaksiyoner olmuştur. 1900 yılında Zaman gazetesinin ve 1905 yılında ise Sünihat gazetesinin Osmanlı topraklarına girişi yasaklanmıştır. Buna benzer şekilde yine 1909 yılında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin etkisi ile adada İttihat ve Terakki Kulübü kurulmuştur. Bu kulübün üyelerinden bazıları İngiliz yönetimi tarafından da takip edilmiştir. Aynı zamanda bu kulübün üyelerinden bir kısmının İngiliz yönetimine karşı bir ayaklanma girişimi içinde olduğu konusunda da yaşanan gelişmeler olmuştur.

Kıbrıs Türk aydınlarının Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan bütün değişim ve dönüşümleri takip ettiği bu durum, aynı zamanda toplumsal ve siyasal kimliklerinin belirlenmesinde de etkili olmuştur. Ancak aydınların bu dönüşüm ve değişimdeki rolü, etkileyen olmaktan ziyade etkilenen olmasıdır. Bunu en önemli nedeni ise yüzlerini Osmanlı coğrafyasındaki gelişmelere çeviren aydınların, düşünsel beslenme damarlarının yine bu coğrafyadan kaynak bulmasıdır. Ayrıca adaya sürgün olarak giden Genç Türk hareketinin mensupları da bu süreçte bir hayli etkili olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs adası, Osmanlı Devleti, Kıbrıs Türk toplumu aydınları, İttihat ve Terakki, II. Meşrutiyet.

* Arş. Görv.; Sakarya Üniversitesi – Sakarya.

Abstrac

In the transition from one who administered to one being administered after the island of Cyprus was mandated to the British in 1878, the intellectuals of the Turkish Cypriot community continued to closely follow the developments in the Ottoman State. In particular, the changes and transformations that took place in the Ottoman geography prior to and after the Second Constitutional Monarchy Period were followed as it occurred by these intellectuals and became demanding in realizing these changes and transformations on the island. For example, the New Ottoman thinking that appeared in the Ottoman State and the Young Turks movement that followed from this thinking as well as the Union and Progress tradition left a deep imprint on Turkish Cypriot intellectuals. Among the leaders of this movement on the island of Cyprus, Hafiz Derviş Efendi through the Zaman newspaper and Ahmet Tevfik Efendi with the Mirat-i Zaman newspaper published critical articles of the Abdülhamit II administration. Due to these critical articles in these and other publications, the Ottoman administration intervened from time to time and reacted to the changes that took place on the island. In 1900 the Zaman and in 1905 the Sünhat newspapers were banned from entering Ottoman territory. In a similar development, under the influence of the Union and Progress Committee, a Union and Progress Society was founded on the island. Certain members of this Society were closely followed by the British. At the same time developments also took place where a group among this Society's members was involved in an initiative to revolt against the British administration.

All of the changes and transformations that took place in the Ottoman State followed by the Turkish Cypriot intellectuals were at the same time effective in determining their social and political identities. However, the role of these intellectuals in the face of these changes and transformations is that of being effected rather than that of an effector. The most important reason for this is that having turned their faces to the developments in the Ottoman geography these intellectuals again found their intellectual source of nurture from this same land. In addition, members of the Young Turks movement that were exiled to the island were influential in this development during this period.

Key Words: *Island of Cyprus, Ottoman State, Muslim Turkish Cypriot Community, Intellectuals, Young Turks, Union and Progress, Second Constitutional Monarchy.*

Giriş

Kıbrıs adası, tarih boyunca değişik medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan ve Doğu Akdeniz bölgesindeki konumundan dolayı hep değişik yönetimler altında bulunmuş olan bir coğrafyadır. Adada 1571 yılından beri yaşayan Müslüman Kıbrıs Türk toplumu da günümüze kadar varlığını korumuş bir toplumdur.

Bu toplumun 1878 yılında fiilen İngiliz yönetimine girmesinden itibaren yönetici durumdan yönetilen konumuna düşmesi sonrası da Osmanlı İmparatorluğu'na karşı olan ilgisi ve takibi devam etmiştir. Aynı dönem Osmanlı topraklarında etkisi belki de günümüze kadar devam etmiş olan çok önemli değişim ve dönüşümlerin olduğu bir dönemdir. Osmanlı topraklarında hayat bulan Yeni Osmanlı hareketi ve bu hareketin devamı, Kıbrıs adasında da takip edilmiş ve bu değişimin bir tarafından yakalanmak istenmiştir.

Bu çalışmada bu değişim ve dönüşümden somut olarak nasıl etkilenildiği ve Osmanlı'nın bu etkilenmeye olan tepkisi, aynı zamanda etkilenmenin sebepleri ve nasıl bir yön izlediği ele alınmıştır. Ancak önce tarihsel olarak konuya bakmak gerekmektedir.

I-Kıbrıs'ın İngiltere'ye Devri Sonrası Yaşanan Gelişmeler

Kıbrıs adasının 4 Haziran 1878'de Osmanlı İmparatorluğu tarafından İngiltere'ye kiralanması sonrası o döneme kadar yönetimde olan Kıbrıslı Müslüman Türk toplumu yeni durumlarına alışmak zorunda kalmıştır. Belli bir zaman, bu süreç tamamen onların iradesinin dışında gelişmiş ve bu gelişen yeni durum karşısında sessiz bir kabullenme göstermek zorunda kalmışlardır.

İngiliz idaresinin ilk yıllarında daha çok adanın yönetim mekanizmasında gerçekleştirmeye başladıkları değişiklikler ile toplumsal statülerinin 1878 öncesi gibi olmayacağını anlayan Kıbrıslı Müslüman Türk toplumu ve toplum nezdinde aydınlar, o dönemde en azından adadaki Ortodoks Rum toplumu ile eşit bir statüde kalmak için girişimler yapmış ancak başarılı olamamıştır. Örneğin, İngiliz idaresinin 14 Eylül 1878'de çıkardığı Kraliyet Konseyi Emri (Order in Council) ile adada kurdukları Yasama (Kavanin) Meclisi'nde (Legislative Council) seçimle işbaşına gelecek olan üyeler için 1882 Mart'ında hazırladığı anayasa ile Kıbrıs Türk toplumunun Osmanlı yönetimi altında sahip olduğu tüm üstünlük unsurlarını ortadan kaldırarak, iki toplum için oransal temsili getirmiş, vergileri eşitlemiş ve Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında yasalar önünde eşitlik sağlamıştır. Anayasa uyarınca oluşturulan Yasama Meclisi'ndeki sisteme göre, Ortodoks Rumlar seçilmiş 9 kişiyle, Müslüman – Türkler ise seçilmiş 3 üye ile temsil edilmiştir. 18 üyeli Konsey'de geri kalan 6 İngiliz üye, adanın Yüksek Komiseri tarafından atanmıştır.¹

Kıbrıs'ın hukuki olarak Osmanlı toprağı olduğu ve geçici bir süre için İngilizlere devredildiği gerçeği ile adada yaşayan Kıbrıslı Müslüman Türk toplumu ileri gelenlerinden Müftü Esseyid Ahmet Asım Efendi ve diğer ileri gelen kişiler (Mustafa Fuat, Hacı Ali Rıfkı, Esseyid Mehmet Raif, Mustafa Saffet, Vehid, Osman Enveri, Hacı Ali Barutçuzade, Hüseyin Niyazi ve İbrahim Zihni) öngörülen anayasal düzenlemelerin toplumun dilek ve haklarını dikkate almadığını belirten bir yazıyı 25 Mart 1882'de Sömürgeler Bakanlığı'na ve Bab-ı Aliye bildirmişlerdir.²

Yani adadaki Kıbrıslı Müslüman Türk aydınları ve ileri gelenleri gelecekleri hakkında bir karar verileceği zaman bunu Osmanlı Hükümeti ile İngiliz idaresi ile paylaşmışlardır. Bunun en belirgin örneklerinden biri de adada İngiliz yönetiminin başladığı 1878'den sonra 1881 yılında faaliyete geçen yasama organı Kavanin Meclisi'ndeki tutumlarından da anlaşılabilir. Kavanin Meclisi'nin Müslüman Türk üyeleri 4 Haziran 1878 tarihinde yapılan Osmanlı- İngiliz Kıbrıs Konvansiyonu'na Ek 1 Temmuz 1878 tarihli anlaşmada yer alan ve İngiltere'nin Osmanlı'ya ödemek zorunda olduğu yıllık Gelir Fazlası (Haraç) konusunda meclisin Hıristiyan üyelerinin bu haracın kaldırılması konusundaki önerilerine

¹George S.Hill, (1952), **The History of Cyprus**, Cambridge University Press, Cambridge, 1952, s. 418.

² 25 Mart 1882, National Archives, Kew, London, **Colonial Office (CO)**- 883- 2.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çıkarları doğrultusunda tavır koymuşlardır*. Müslüman üyeler bu konuda öncelikli olarak Babialinin rızasının alınmasını ve Osmanlının çıkarlarına zarar verilmemesi düşüncesinde idiler. 24 Mart 1898 tarihinde yapılan meclis oturumunda Lefkoşa-Girne mebusu Hacı Hafız Ziyai Efendi Hıristiyan mebusların Osmanlıya ödenmesi gereken yıllık haracın adada yaşayanlar üzerinden toplanmasına tepki göstererek, bu haracın kaldırılması önerisini Osmanlı İmparatorluğu'nun çıkarlarına zarar vermektan çekindiklerini ve bu nedenle diğer Müslüman üyelerle birlikte bu öneriye karşı çıktıklarını belirtmişlerdir.³ Kıbrıslı Müslüman Türk toplumu aydınlarının bu tavrı, adanın Osmanlı yönetiminden çıktığı 1914 yılına kadar devam etmiştir. Kıbrıslı Müslüman Türk aydınların Osmanlı kimliğine ve çıkarlarına sahip çıkarak, bunu her fırsatta vurgulaması İngiliz yönetimi tarafından da dile getirilmiştir. Adanın baskın nüfus unsuru olan Ortodoks Rum toplumunun Enosis istekleri karşısında ve Gelir fazlasının kaldırılması konularında İngiliz yönetimi bu talepleri reddetmekte ve gerekçe olarak 1878 Konvansiyonu gereğince adanın Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olduğu belirtilmiştir. İngiliz yönetimi ayrıca adada bulunan diğer unsur olan Müslümanların da duygu ve istekleri hesaba katılmıyordu.⁴ Ancak aşağıda belirtileceği gibi adanın 5 Kasım 1914 tarihinde İngiltere tarafından tek yanlı olarak ilhak edilmesi (ya da bir anlamda işgal edilmesi) sonrası Kıbrıslı Müslüman Türk toplumu ve ileri gelenleri içine düştükleri ümitsizlik ile mevcut durumu kabullenmek zorunda kalmışlardır. Ancak ilgili kısımda ele alınacağı üzere yeni arayışlar ve ümitlerde hemen arkasından gelmiştir.

Bu tür siyasi hak arayışlarının yanı sıra, Osmanlı coğrafyasında yaşanan gelişmeleri de yakından takip eden aydınlar, özellikle düşünsel anlamda etkili bir çabanın içinde de girmişlerdir. Bu çabanın kaynak noktası ise Osmanlı topraklarında hayat bulan Genç Türk hareketidir. Bu hareketin doğuşu sonrası adada etkisinin hissedilmesi çok geç olmamıştır. Bu durumun nasıl ve ne yönde olduğu konusunun ise dönem dönem ele alınması gerekmektedir.

II-Kıbrıs Türk Toplumu Aydınlarının Devir Sonrası Faaliyetleri ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşanan Gelişmelere Bakışları

II- A- 1878- 1900 Arası

Haziran 1865'te* Şinasi ve Namık Kemal ile birlikte altı kişilik küçük grupta (Mehmed Bey, Nuri Bey, Reşad Bey, Ayetullah Bey,) kurulan gizli bir dernek olan "Genç Türkler-

* Ancak Kavanin Meclisi'nde seçilmiş Müslüman ve Hıristiyan mebusların siyasi konular (Enosis) ve gelir fazlası / Haraç) dışında özellikle vergiler, tarım- İngiliz idaresinin yönetim mekanizması konularında yeri geldiği zaman işbirliği içinde hareket etmeleri söz konusudur.

³Legislative Council Minutes- 1898-c. 10- 33- 34.

⁴a.g.k., 1915- c.27- 10-12, *Cyprus Gazette*, 5 Haziran 1912.

*İstanbul Boğazının Belgrad Ormanı olarak adlandırılan piknik yerinde gerçekleşen buluşmada, Fransa ve İtalya'da restorasyona karşı mücadele etmiş olan gizli cemiyet Carbonari hakkında getirilen iki kitap incelenmiş ve örgüte ilk olarak *İttifak-ı Hamiyet* ismi verilmiştir. 10 Ağustos 1867'de Paris'te Mustafa Fazıl Bey, Namık Kemal, Suavi, Mehmed Bey, Reşad Bey ve Rıfat Bey'den oluşan grup,yeni bir teşkilatın kurulmasına karar vermişlerdir. 18yılında Mustafa Fazıl Bey, Osmanlı'daki destekçilerine gönderdiği bir mektupta daha önce Avrupa'daki Genç

Jeune Turquie” hükümet faaliyetlerinin liberal bir eleştirisi ve meşruti bir program için kurulmuştur. Yeni Osmanlılarda denilen bu grup 1885’de İttihat ve Terakki Cemiyeti adı ile Fransız Devriminin yüzüncü yıldönümü sonrası ilk örgütlenmiş muhalefet kümesi olarak İstanbul’da sivil, askeri, tıbbi, bahri ve diğer yüksek okul öğrencileri arasında da taraftar kazanarak büyümüştür. Kendinden önceki Genç Türkler gibi bu yeni gizli örgüt üyeleri de İtalyan Carbonari örgününü örnek almış ve numaralı hücreler halinde örgütlenmiştir. Cemiyet, 1913’te siyasi bir parti olmuştur.⁵

Hürriyetçi ve meşrutiyetçi fikirlere sahip olan Genç Türkler, “Osmanlıyı kurtarma” görüşü olan ve içinde yaşadıkları vatanı kurtarma biçiminde söylenebilecek bir isteğe sahiptirler. Eski sistemdeki kişisel ilişkilerin altını çizdiği “uyruk” anlayışının ve kişisel ilişkilerin yerine daha genel ilkelerin olması, uyrukluktan ziyade yurttaş olma isteği Genç Türklerin düşünce sistematiği içinde yer almakta idi. Genç Türkler ve onun devamı olan İttihatçılar, Osmanlı İmparatorluğu’nda içinde Fransızca “Liberte” kelimesini ifade etmek için icat edilmiş yeni Türkçe kelime “Serbestiyet”i kullanmışlardır. Genç Türkler için “Teb’a” kelimesinin “din farkı gözetmeksizin bütün yönetilen insanları” kastetmesi de söz konusudur. Genç Türkler ayrıca İmparatorluk içinde kendilerinden önce “dini grupları” çağrıştırmış olan “Millet” kelimesini, Fransızca “Nation”un karşılığı olarak kullanmışlardır.⁶

Sultan II. Abdülhamit’e karşı ve İmparatorluğun ardı ardına aldığı yenilgiler, toprak kayıpları, isyanlar ve dış borçlanmaya karşı Batı toplumlarındaki gibi meşruti ve parlamenter hükümet sistemini savunan Genç Türkler ve halefleri, halkın egemenliğini ve meşveret usulü ile hükümet ilkesinin hayata geçirilmesi ile birlikte Avrupa’nın taklidi yanında Şeriat hükümlerinin de muhafaza edilmesinden yana olmuşlardır. Osmanlı toplumundaki değişme ve dönüşme sürecinin lokomotifi olan Genç Türkler ve halefleri II. Adülhamit yönetimi tarafından ya sürgün edilip (Libya- Fizan- Kıbrıs gibi) ya hapse atılırken, özellikle sürgün hayatı yaşadıkları Avrupa şehirlerinde *Mizan* (Murat Bey)- *Meşveret* (Ahmet Rıza), gibi yayınlar çıkarmışlardır.⁷

1902 yılında Paris’te ilk kongrelerini toplayan Genç Türkler, 1906’ya kadar Cenevre ve Kahire başta olmak üzere pek çok yerde hızla gruplar kurmaya başlamışlar ve kıta hizmeti altındaki subaylar arasında devrimci kuruluşlar oluşturmuşlardır. Bunlardan en ünlüsü 1906 sonbaharında Şam’da kurulan ve daha sonra yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu olacak olan Mustafa Kemal’in de bulunduğu küçük bir subay grubu tarafından kurulan “Vatan ve Hürriyet Cemiyeti”dir. Makedonya (Selanik merkezli) ve Anadolu’da hızla yeni grupların

İtalya, Genç Fransa ve Genç Almanya’dan esinlenerek “Genç Türkiye” (Jeune Turquie) diye atıfta bulunmuştur. 21 Şubat 1867 tarihinde “*Muhbir*” gazetesinde Türkçeye çevrilen bu mektup sonrası Ali Suavi ve Namık Kemal Jeune Turquie karşılığında Yeni Osmanlılar deyimini gruplarının yayın organlarının başlığında kullanmaya başlamışlardır. *Genç veya Yeni Osmanlı Cemiyeti* olarak adlandırılan yeni grubun başına Ziya Bey getirilmiştir (Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İletişim Yay., İstanbul, 1998, s.17- 18- 54- 55).

⁵Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1996, s. 153- 196

⁶Ş. Mardin, 1998, s. 213- 214.

⁷B. Lewis, 1996, s. 196- 198.

teşekkül etmesi ile daha da organize olan Genç Türkler, 9- 10 Haziran 1908'de İngiliz ve Rus hükümdarlarının Reval'de yaptıkları gizli doruk toplantısı sonrası İmparatorluğun topraklarının paylaşılacağı iddiası ile Makedonya'da 3. Ordu birlikleri arasında ayaklanma başlatmıştır. Nihayetinde Edirne'deki 2. Ordu'ya da yayılma tehlikesi bulunan bu durum sonrasında II. Abdülhamit 23 Temmuz'da Meşrutiyet'i tekrar ilan ederek, parlamentoyu açmak zorunda kalmıştır.⁸

Genç Türk hareketi gerçekte kendilerine göre “beceriksiz ve yeteneksiz” hükümdarı uzaklaştırmak ve onun yerine imparatorluğu tehdit eden tehlikelere karşı daha iyi koruyabilecek ve savunabilecek bir hükümet getirmek olan çoğu asker Müslüman Türklerden oluşan yurtsever bir hareketti. Osmanlı gayrimüslimleri harekette ve daha sonra doğan rejimde gittikçe azalan bir rol oynamışlardır. Onları ilgilendiren asıl sorun, kendilerinin ve atalarının kuşaklar boyu hizmet ettiği Osmanlı İmparatorluğu'nun bekasıdır ve hem faaliyetleri hem de tartışmaları şu merkezi problem etrafında dönmüştür: *Bu devlet nasıl kurtulur?*⁹

5 Nisan 1909'da gerçekleşen İttihat-i Muhammedi grubunun ayaklanması sonrası, 12 Nisan 1909'da artık gizli bir cemiyet değil, siyasi parti haline geldiğini açıklayan İttihat ve Terakki, 23 Nisan'da Mahmut Şevket Paşa komutasında Selanik'ten İstanbul'a gelen Kurtuluş Ordusunun yönetimi tam anlamıyla ele geçirmesine neden olmuştur. II. Abdülhamit tahtından olarak yerine Sultan Mehmet Reşad geçmiş ancak İttihat ve Terakki, ülkenin gerçek hakimi olmuştur. 1909- 1911 yılları arasında İttihat ve Terakki, önce yüksek subaylar ve yaşlı devlet adamları ile ittifak yoluyla, daha sonra da hükümet içindeki ve arkasındaki kendi adamları aracılığı ile imparatorluğun etkin kontrolünde siyasi bir kuvvet haline gelmiştir.¹⁰

Ağustos- Eylül 1911 kongresi sonrası 1912- 1913- 1916- 1917 ve İstanbul'da toplanan son kongreleri olan 1918 kongresini toplayan İttihat ve Terakki, 11 Aralık 1911'de yapılan seçimlerden de 275 kişilik Meclis üyeliğinden 269'unu kazanarak çıkmıştır. Osmanlı seçim tarihine “sopalı seçim” olarak geçen bu süreç sonrası merkezlerini Selanik'ten İstanbul'a taşıyan İttihat ve Terakki, bundan sonra itaatkar bir Meclis ve uysal bir Sultan ile tam ve tartışmasız bir kontrol sağlamıştır. En sonunda da 11 Haziran 1913'te Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'ya karşı yapılan “Bab-ı Ali Baskını” ile 1918'e kadar Enver- Talat ve Cemal Paşaların fiili hakimiyeti Osmanlı ülkesinde egemen olmuştur.¹¹

⁸ W.R. Ramsaur., **The Young Turks: Prelude to the Revolution of 1908**, Princeton Universty Press, Princeton, 1957, s. 95- 121.

⁹B. Lewis, 1996, s. 212.

¹⁰ a.g.e., s. 216, Carl Ritter Sax, **Geschichte des Machtverfalls der Türkei bis Ende des 19. Jahrhunderts und die Phasen der Orientalischen Frage bis auf die Gegenwart**, Wien, Adamant Media Corporation, 2005, s. 574-575.

¹¹C. Sax, 2005, s. 591, Ercümen, Kuran, “The Impact of Nationalism on the Turkish Elite in the Nineteenth Century”, *Beginnings of Modernization in the Middle East: The Nineteenth Century*, Ed: W.R. Polk and R.L. Cambers, Chicago, Chicago University Press, 1968, s.109.

Osmanlı İmparatorluğu'nun önce düşünsel daha sonra siyasi hayatına damgasını vurmuş olan bu hareketin, İmparatorluğun yönetimi altındaki topraklarda da etkili olması kaçınılmaz olmuştur. Bu topraklardan biri de Kıbrıs adasıdır.

1878 yılında Osmanlı egemenliğinde kalmak koşulu ile İngiltere'ye kiralanan Kıbrıs adasında yaşayan Müslüman Türk unsuru da imparatorluk coğrafyasında yaşanan bu gelişmelerden etkilenmekte gecikmemiştir. 1881'de Lefkoşa'da Rum toplumu ileri gelenlerinin devam ettiği Kipriyagos Silogos Kiraathanesi karşısında kurulan Osmanlı Kiraathanesi (Kiraathane-i Osmanlı) bünyesinde toplanan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme ve çöküş dönemlerinde ortaya çıkan fikir hareketlerini izleyen Müslüman Kıbrıs Türk aydınları, 1890'lardan itibaren Genç Türk hareketinden etkilenmişlerdir. Bu etkilenme, aşağıda ele alınacağı gibi basın yayın organlarında da etkisini göstermiştir.¹²

Aynı zamanda bu süreçte Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli vilayetlerinde faaliyetlerini yürüten Genç Türkler 1890'larda Kıbrıs'ta da örgütlenmişlerdir. Osmanlı egemenliğinin Kıbrıs'ta İngiliz yönetiminden dolayı fiili olarak daha az olması nedeni ile Genç Türkler için Kıbrıs'ta örgütlenme ve faaliyet göstermek daha kolay olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda Genç Türkler ile Kıbrıs arasındaki ilişkiyi Şevket Bey sağlamaktadır. Şevket Bey'e merkezden gönderilen talimatlar Kıbrıs'taki kolun Avrupa'daki merkezle doğrudan ilişkisi olduğunu göstermektedir.¹³

Daha önce Mısır kolunun başkanlığını yapan Hoca Muhiddin'in Kıbrıs'a gelmesi ile birlikte adada cemiyetin faaliyetlerinde bir canlanma olmuş ve Hoca Muhiddin 1897 yılında yaklaşık iki yüz kişinin katıldığı toplantılar yapmıştır. Özellikle genç öğrencilerin katıldığı bu toplantılarda Jön Türklerin propagandası yapılmış ve Sultan'ın rejimi eleştirilmiştir. Genç Türklerin adadaki faaliyetleri padişaha bağlı olan Kıbrıs Müftüsü Ali Rıfki Efendi'yi rahatsız ederek, Bab-ı Aliye Hoca Muhiddin'in faaliyetleri konusunda bilgi vermiş ve onun adaya İngilizlerin teşviki ile geldiğini ve cahil on ya da yirmi insanı toplayarak mitingler yaptığını bildirmiştir. Müftü, ayrıca Lefkoşa'daki Ayasofya Camisi önünde kendisinin bir konuşma yaparak, Müslüman cemaate Genç Türkçüleri dinlememeleri tavsiyesinde bulunduğunu yazmıştır.¹⁴

Osmanlı Kiraathanesinin ileri gelenlerinden biri olan Tüccarbaşı Hacı Derviş, Kiraathane ileri gelenleri ile yaptığı sohbetler ve dertleşmenin dışında toplum adına bir şeyler yapmak gerektiği kanısı ile bir gazete çıkarmaya karar vermiştir. Hacı Derviş, çıkaracağı gazete için *Zaman* adının imtiyazını alarak, halktan topladığı paralarla Lefkoşa'nın Türk kesimindeki Laleli semtinde Zaman Matbaasını kurmuş ve gazete, 25 Aralık 1891'de yayın

¹²Sabahattin İsmail, **150 Soruda Kıbrıs Sorunu**, Kastaş Yay., İstanbul, 1998, s. 15.

¹³Şükrü Hanioglu, **Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türkler(1889- 1902)**, Cilt: 1, İletişim Yay., İstanbul, 1989, s. 261.

¹⁴a.g.e., s. 342.

hayatına başlamıştır. Gazetenin ilk sayısında “Zamanın Mesleği” başlıklı yazıda gazetenin bir yandan Kıbrıs ve Kıbrıslıların davalarını sürdürürken diğer yandan Rum basınına cevap verileceği ama hak, hukuk, özgürlük, meşrutiyet, anayasa gibi sözcüklerin de yer alacağı belirtilmiştir.¹⁵ Gazetenin Katib-i Fahrîsi Mehmet Faik ve Mustafa Beyler, yayın hayatına başladıktan altı- yedi ay sonra maddi yardım için İstanbul hükümetine başvurmuş ve gazeteye aylık olarak “bin beş yüz kuruş” yardım yapılması kararlaştırılmıştır. Aynı zamanda gazetenin sahibi olan Derviş Efendi'ye, 10 Şubat 1895'te İstanbul hükümeti tarafından Paşa rütbesi verilmiştir.¹⁶

Derviş Paşa, haftalık olarak yayımlanan gazetesinin başına başyazar olarak İstanbul'dan Muzafferüddin Galip isminde birini getirmiş ve İstanbul'da eğitimini tamamlayan Bodamyalızade Şevket Bey ile Ahmet Tevfik Bey'de gazetenin muharrirleri arasında yerini almıştır. Rüşdiye mektebi başöğretmeni Hafız Ziyai, Müftü Ali Rıfki, Hakim Ata ve Hakim Hilmi Beyler'de arada sırada gazeteye yazı göndermiştir. Okuma yazması az olan ve Sultan II. Abdülhamit'e bağlılığı ile bilinen Derviş Paşa, gazetesinde çıkan yazıları kontrol edemediği için sansür mekanizmasını işletmemiş ve bu zamanla İstanbul hükümetinin hoşuna gitmeyecek yazıların çıkmasına neden olmuştur. Örneğin gazetede Dahiliye Nazırı Memduh Paşa ve Adana Valisi Bahri Paşa aleyhine çıkan yazılar gibi¹⁷.

Nitekim gazetede çıkan ve İstanbul hükümetinin yetkililerini eleştiren yazılar nedeni ile 1901 yılında gazetenin İstanbul hükümeti tarafından yurda girişi yasaklanmıştır. Bu yasaklanmanın nedeni BOA'da bulunan belgeye göre şöyle yazılmıştır: “*Kıbrıs'ta çıkan Zaman gazetesinde birtakım hainane bendler yayımlanmasına cüret edilmiştir...*”¹⁸. Zaman gazetesinin Osmanlı için olumsuz neşriyatı ve yasaklanması sonrası Paşa unvanı da geri alınan Derviş Paşa, bu duruma çok üzülmüş ve gazetede çıkan yazarların makalelerinin içeriğine karışmaya başlamıştır. Bu nedenle gazete yazarlarının toplandığı Osmanlı Kırathanesinde huzursuzluklar başlamış ve ayrılımlar başlamıştır. Derviş Paşa, Zaman gazetesini yayımlandıktan 9 yıl sonra (1900) tamamen kapatmıştır¹⁹. O dönemde Paris'te 4 Şubat 1902'de bir Fransız destekçinin evinde Prens Sabahattin'in başkanlığında toplanan ilk Genç Türk Kongresi'ne Kıbrıs'tan da delegelerin katıldığından bahsedilmektedir. Ancak bunların kim olduğu bilinmemektedir.²⁰

Kıbrıs'ta Müslüman Kıbrıslı Türk aydınlar arasında Genç Türk hareketinin Osmanlı topraklarında ilk filizlenmesi sonrası harekete yakından ilgi ve alaka gösterildiği

¹⁵Cemaleddin Ünlü, **Kıbrıs'ta Basın Olayı (1878- 1981)**, Basın Yayın Genel Müdürlüğü Yay., Ankara, 1981,s. 18- 22.

¹⁶Mehmet Demiryürek, “Kıbrıs Türk Basını ve Türkiye Hükümetleri I (Osmanlı Dönemi) 1878- 1910”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Mayıs- Kasım 2000, s. 123.

¹⁷Ahmet An,

<http://www.kibriskulturmucaadesi.org/Kitaplar/dosya/Ahmet%20An%20%20%20KIBRIS%20TURK%20TOPLUMUNDA%20ILK%20KULUPLER.pdf>, (Erişim Tarihi: 25 Kasım 2010).

¹⁸20 N 1318 (1901): Başbakanlık Osmanlı Arşivi (**BOA**), İstanbul, “Kıbrıs'ta Derviş Paşa namında biri tarafından çıkarılan Zaman gazetesinin yurda girişinin önlenmesi”, Dosya No: 2445, Gömlek No: 52, Fon Kodu: DH.MKT.

¹⁹<http://www.kibriskulturmucaadesi.org/Kitaplar/dosya/Ahmet%20An%20%20%20KIBRIS%20TURK%20TOPLUMUNDA%20ILK%20KULUPLER.pdf>, (Erişim Tarihi: 25 Kasım 2010).

²⁰Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Kitapevi, Ankara, 2009, s.43, E. Kuran, 1968, s.117

görülmektedir. Bunda özellikle Şevket Bey ve Hoca Muhiddin gibi Genç Türk hareketi içinde bulunan kişilerin adaya gelmesi, adada Kadıyı rahatsız eden bir takım faaliyetler içine girmeleri önemli bir çıkış noktasıdır. Aynı zamanda aydınların Osmanlı Kırathanesinde bir araya gelmeleri ve örgütlenmeleri, basın yayın faaliyetleri içine girmeleri önemlidir. Bu anlamda çıkarılan *Zaman* gazetesi ve 1881’de kurulan Osmanlı Kırathanesi öncü olmuştur. *Zaman* gazetesinin sahibi Derviş Paşa’nın okuryazarlığın az olması da göz önüne alındığında hareketi takip etme anlamında İstanbul’dan Kıbrıs’a gelen aydınların etkili olması söz konusudur. Bu anlamda Şevket Bey, Hoca Muhiddin ve Muzafferüddin Galip gibi Kıbrıs dışından gelen isimlere, adanın yerel aydınları olan Hafız Ziyai, Müftü Ali Rıfki, Hakim Ata ve Hakim Hilmi Beyler birlikte çalışmışlardır. Kıbrıs’ın o dönemde egemenliği Osmanlı İmparatorluğu’nda olmasına rağmen fiili olarak İngiliz yönetiminde bulunması da bu aydınların faaliyetlerini çok fazla bir denetim olmadan yürütmelerinde yardımcı olmuştur. Ancak ilk başlarda Osmanlı hükümeti tarafından desteklenen *Zaman* gazetesinin en azından Osmanlı topraklarına girmesi belli bir süre sonra yasaklanmıştır. Bu da Osmanlı İmparatorluğu’nun doğrudan müdahale edemese de adadaki faaliyetleri yakından takip ettiğini ve gerekli gördüğü noktalarda yasaklamaya gittiğini göstermektedir.

II-B-1900- 1914 Arası

O dönemde adada sadece *Zaman* gazetesi değil daha birçok yayın organı da Genç Türk hareketinden etkilenmiş ve yayınlar yapmaya başlamıştır.

Zaman’dan ayrılan kadrodan olan Ahmet Tevfik Efendi önce 1896’da *Kokonoz* ve 1897’de onun devamı olan *Akbaba* isimli mizah gazetelerini çıkarmıştır. Bu iki mizah gazetesinde de padişahı açıkça hicveden ağır yazılar yayımlanmış, İttihat ve Terakki Cemiyeti yanlısı bir politika takip edilmekle birlikte zaman zaman onları eleştiren yazılara da yer verilmiştir. II. Abdülhamit aleyhinde çıkan yazıları nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu’na girmesi yasaklanmış olan Ahmet Tevfik Efendi, bu gazetelerin yayımlanmasının bitmesinin ardından, 1901’de yine II. Abdülhamit istibdadını eleştiren bir çizgide olan ancak Osmanlı kimliğine bağlı olan *Mirat-ı Zaman* gazetesini çıkarmıştır.²¹

3 Mart 1900 tarihinde yayımlanmaya başlayan ve “*haftalık bir Jön Türk gazetesi*” olarak tanımlanan *Mirat-ı Zaman* gazetesi Nisan 1910 tarihine kadar yayımlanmıştır. Gazete yayın hayatına başladığı tarihten kısa bir süre sonra İstanbul hükümeti tarafından da yakından takip edilmiştir ve yayınlarının hoş karşılanmadığı görülmektedir.²²

²¹Ahmet An, *Dinsel Toplumdan Ulusal Topluma Geçiş Süreci ve Kıbrıs Türk Liderliğinin Oluşumu (1900-1942)*, Galeri Kültür Yay., Lefkoşa, 1997, s.37- 38.

²²M. Demiryürek, 2000, s. 130.

Gazete 19 Haziran 1901 tarihini taşıyan BOA'ndeki belgeye göre “Lefkoşa’da çıkan ve münderacatı hezeyannameden ibaret olan “ bir gazete olarak tanımlanmaktadır. Kıbrıslı Ahmet Tevfik Efendi ve Vizeli Rıza, bu gazetede “bir takım neşriyat-ı muzır ve hainhaneye cür’et eyledikleri” iddiası ile zanlı durumda bulunmaktadır.²³

Haziran 1902’de Kıbrıs Müslüman toplumu adına hazırlanan bir muhtıradan adanın Yunanistan’a verilmesi ve Osmanlı İmparatorluğu’na verilecek olan Gelir fazlasının Kıbrıs’ın gelirlerinden başka kaynaklardan sağlanması ile ilgili olarak Rum toplumu Kavanin Meclisi üyelerinin aldığı kararların sadece kendi dileklerini yansıtmakta olduğu ve Müslüman toplumunun bu görüşe katılmadığı belirtilmiştir. Yazılan muhtıradan dikkat çeken en önemli noktalardan biri, adadaki ileri gelen aydınların ve yöneticilerin Osmanlı kimliğine olan bağlılıklarını vurgulamalarıdır. Bu konuda muhtıradan yer alan ifadeler şu şekildedir:

“...Biz, Hıristiyanlarla aynı görüşte değiliz. Fakat bir gün, şanlı İngiliz hükümeti adayı terk etmeyi gerekli görürse, adalet adına ve şeref, can ve malımızı koruyabilmek için, Kıbrıs’ı çok muhterem padişahımıza, şerefli Halifemize ve sonsuza kadar yaşayacak olan Osmanlı hükümdarına geri vermenizi dua ve niyaz ederiz.”. Bu muhtıranın altında sıra ile Müftü Mehmet Tayyib, Evkaf Delegatesi Mehmet Sadık, Lefkoşa Kadısı Hüseyin Hüsnü, Kavanin Meclisi üyesi Mehmet Ratip İrikszade, Hacı Halil Ethem, Kaza Yargıcı Ahmet İzzet, Kavanin Meclisi üyesi Tüccarbaşızade Ahmet Derviş, Hacı Mehmet Naim ve 600 başka imza bulunmakta idi.²⁴

1 Ekim 1906 tarihinde yayımlanmaya başlayan bir diğer gazete olan *Sünuhat*’in (anlamı Manalar- Doğuşlar) ise sahibi Hacı Mehmet Arif* ve başyazarı avukat Sadrettindir. Dönemin kültür adamlarından Kaytazzade Mehmet Nazım’da yazınla ilgili bölümleri hazırlamaktadır. Önceleri padişahı destekleyen gazetede daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyetini destekleyen yazılar yayımlanmaya başlamıştır. Gazetenin bu nedenle İstanbul’a önce girmesi yasaklanmış, daha sonra ise tamamı ile ithali yasaklanmıştır.²⁵

II. Meşrutiyetin ilanı ile Osmanlı İmparatorluğu’nun her tarafında yaşanan bayram havası ile barış ve kardeşlik atmosferi Kıbrıs’ta yaşayan Müslümanlar arasında da olmuştur. 1908 yılında II. Meşrutiyet ilan edildiğinde *Mirat-ı Zaman* gazetesinde bu ilanı canı gönülden destekleyen yayınlar yapılmış ve Ahmet Tevfik Efendi bir de “Belayı İstibdat” adlı tiyatro eseri yazarak, bastırmıştır.²⁶

²³28 R 1319 (19 Haziran 1901), BOA, İstanbul, “Kıbrıs’ta Lefkoşa’da çıkan *Mirat- ı Zaman* gazetesinde muzır neşriyat yapan şahısların cezalandırılması”, Dosya No: 22, Gömlek No: 8, Fon Kodu: Y..PRK.AZN.

²⁴30 Haziran 1902, TNA, Kew, London, CO- 67/131.

*Hacı Mehmet Arif, Siyasal Bilgiler Fakültesinde Siyasi Tarih Profesörü ve *Ulus* gazetesi Dış politika yazarı olan ve 1939’da Cumhuriyet Halk Fırkası’ndan mebusluk kazanmış Ahmet Şükrü Esmer’in babasıdır.

²⁵2 ZA 1324 (1906- 1907), BOA, İstanbul, “Kıbrıs’ta çıkan *Sünuhat* gazetesinin tamamıyla yasaklanması”, Dosya No: 1135, Gömlek No: 40, Fon Kodu: DH. MKT

10 KE 1322 (1905- 1906), BOA, İstanbul, “Kıbrıs’ta çıkan *Sünuhat* isimli Türkçe gazetenin münderacatı muzırrasından dolayı külliye ithalinin men’i”, 2 ZA 1324, BOA- Dosya No: 21- Gömlek No: 28- Fon Kodu: ZB..

²⁶ M. Demiryürek, 2000, s. 130.

II. Meşrutiyet'in ilanı Kıbrıslı Müslüman Türk aydınlar arasında da coşku yaratmış ve Osmanlı Kırathanesinde davul zurna eşliğinde gece yarısına kadar devam eden bir eğlence düzenlenmiş ve toplar atılmıştır²⁷.

II. Meşrutiyetle birlikte başlayan siyasal ve sosyal örgütlenme girişimleri sonucunda 1908'de Hafız Ahmet Raik, Mustafa Naim ve Fadıl Niyazi Beyler tarafından Lefkoşa'da Türk Teavün Cemiyeti kurulmuş ve ilk kez Türk adını kullanmıştır. Yani İngiliz yönetimi altında Osmanlı vatandaşları olan Kıbrıslı Müslümanlar ilk kez adında "Türk" olan bir dernek kurmuşlardır. Türk Teavün Cemiyetini 1909'da Terakki Kulübü ve ardından bu kulübün lağvedilmesi ile Hürriyet Kulübü izlemiştir. Söz konusu iki kulüp 1910 yılında bir araya gelerek Hürriyet ve Terakki Kulübü adı altında birleşmişlerdir.²⁸

1909 yılında ilk olarak Baf'ta kurulan ve kendisi Baf'lı olup genç yaşta İstanbul'a göç eden İstanbul eski Maliye Müfettişi Cemal Has Bey'in arkadaşları ile bağlantısını devam ettirip, Kıbrıs'ta bulunan İttihatçı Türkiyeli öğretmenler vasıtası ile örgütü kurmuştur. Kulübün kurucuları arasında Hafız Ramadan, Dr. Eyüp Necmeddin ve daha sonra hakim olan avukat Hulus Bey'de vardır. Baf'taki kulübün resmi 27 üyesi bulunmakta iken İskele ve Lefkoşa'da da şubeleri vardır. Aynı zamanda Lefkoşa'daki tek İdadi Mektebi'ne Türkiye'den gelen öğretmenler bu kulüpte üye idiler ve eğitim yolu ile Osmanlı İmparatorluğu'nda uygulanan tedrisatı Kıbrıs okullarında tatbik etmişlerdir. O dönemde İdadi Müdürlüğü'ne getirilen Şemsettin Günaltay (1907- 1909), Müçteba Öktem (1912- 1924), Şevket Süreyya Ayaç, Hikmet Ertaylan ve Kazım Nami Duru (1906 yılında Selanik'te Osmanlı Hürriyet Cemiyeti kurucularından) gibi kişilerin Kıbrıs'ta öğretmenlik yapması söz konusudur.²⁹ Ayrıca o dönemde çıkan *Ümid*, *Feryad*, *İslam*, *Kıbrıs*, *Kokonoz* gibi gazetelerde Osmanlı Hükümeti tarafından dönem dönem sansüre uğramış ve İstanbul'a girişleri zaman zaman yasaklanmıştır. Dolayısı ile adada Osmanlı coğrafyasında doğan bir hareket en azından aydınlar arasında büyük bir ilgi ile takip edilirken, aynı zamanda Osmanlı Hükümeti tarafından da takip edilmiş ve gerekli görülen durumlarda müdahaleler devam etmiştir.

II-C- 1914- 1918 Arası

1914- 1918 yılları arasında yaşanan gelişmeler Kıbrıs'ta yaşayan Müslüman Türk toplumu için adeta bir dönüm noktası olmuştur. Bunun en önemli nedeni ise Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'na girmesi nedeni ile adanın İngilizler tarafından ilhakı (işgali) ve bu ilhak sonrası Müslüman Türk toplumu arasında yaşanan aidiyet ve kimlik bunalımıdır.

²⁷Mirat-ı Zaman, 3 Ağustos 1908, **Kıbrıs Türk Milli Arşivi** (KTMA).

²⁸<http://www.kibristakulturmucadelesi.org/Kitaplar/dosya/Ahmet%20An%20%20%20KIBRIS%20TURK%20TOP%20LUMUNDA%20ILK%20KULUPLER.pdf>, Erişim : 25 Kasım 2010.

²⁹a.g.k.

Bu kimlik bunalımı aynı zamanda adada yayın hayatı boyutunu aşan siyasi bir hal almaya başlamış ve ardı ardına dikkat çekici gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Burada ilginç olan nokta yönetici konumundaki aydınların temkinli ve dikkatli bir şekilde Osmanlı Hükümetini savunmalarına rağmen, diğer bazı aydınların İttihat ve Terakki geleneği ile yakından ilgili olan bazı siyasi ve fiziksel teşebbüslerde bulunmaya çalışmalarıdır.

Gelişmeler Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşına girmeden önce, donanmasını güçlendirmek için İngiltere'de inşa edilen Reşadiye ve Sultan Osman adı verilen iki savaş gemisine İngilizlerin el koyması ile başlamıştır. Bu iki geminin İngilizler tarafından Osmanlı borçlarına karşı hibe verildiği gerekçesi ile el konulması Kıbrıs Müslüman Türk toplumu ileri gelenleri arasında da tepkilere neden olmuştur. Bu tepkiler karşısında Yüksek Komiser Sir Hamilton Adams, Kıbrıs Türk toplumunun hükümet nezdinde en etkili ve kıdemli temsilcisi olan Evkaf Murahhası Musa İrfan Efendi'ye bir mektup göndererek, gemilere el koyma gerekçelerini açıklamıştır. Adams, 27 Ağustos 1914'te İrfan Bey'e gönderdiği mektupta, Osmanlı donanmasına ait iki gemiye hükümetinin el koyması olayının, Kıbrıs'ta Müslüman ahalisi ile İngiliz yönetimi arasında var olan dostça duygularla anlayışın, bu olaydan dolayı zedelenmesinin esef verici olacağını vurgulamıştır. Yüksek Komiser, Büyük Britanya'nın kendisini birden bire savaşın içinde bulduğunu ve güvenliğinin dayanağı olan denizlerdeki gücünü korumak amacıyla bu gemilere el koymak zorunda kaldığını, halihazırda Osmanlı'nın gereksinim duymadığı bu iki geminin böylesine zor günlerde İngiliz savunmasına büyük yardımı olacağını bilerek, Kıbrıs Müslümanlarının bunu anlayışa karşılamasını beklediklerini belirtmiştir.³⁰

Musa İrfan Efendi, Yüksek Komiser'in mektubunu 31 Ağustos'ta yanıtlamış ve Kıbrıs Müslümanlarının İngiltere'ye karşı düşmanlık duymadığını, iki ülke arasında eski dostluğun sıkı şekilde yeniden kurulması arzusu içinde olduklarını, İngiliz donanmasının gücünü arttıracak olan iki savaş gemisine İngiltere'nin el koyması nedeni ile Osmanlı'ya tazminat ödeyeceği günleri görmek arzusunda olduklarını belirtmiştir.³¹

4 Eylül 1914'te Yüksek Komiser, Sömürgeler Bakanı Lewis Harcourt'a gönderdiği raporda, savaşın başladığı ilk günlerde bazı yerli Müslüman gazetelerin, İstanbul'daki gazeteleri örnek alarak, okuyucularını Büyük Britanya aleyhine kışkırtıp, coşturmakta olduğunu yazmıştır. Yüksek Komiser, nitekim el konulan iki Osmanlı gemisi ile ilgili olarak bu gemilere el koymakla İngiltere'nin Osmanlıyı Yunanistan'a karşı zayıf düşürmek amacı güttüğünü ileri sürdüklerini belirtmiştir. Ona göre, bu tür yayınlar, adanın her yanında İngilizlere karşı Müslüman toplumu içinde tepki yaratmak ve kötü etkiler yapmaktaydı. Öyle ki Müslüman polisler arasında hükümete karşı saygısızca davranışlar görülmüş ve bunlar ağır bir şekilde cezalandırılmıştı.³²

³⁰ 4 Eylül 1914, TNA, Kew, London, CO- 67/ 173- 3751.

³¹ a.g.a.

³² a.g.a.

Yüksek Komiser, İngiltere'ye gönderdiği raporlarda adadaki Müslüman Türk toplumu arasında o dönemde yaşana siyasi gelişmeleri ve yönelimleri de değerlendirmiştir. Adams, Sömürgeler Bakanına gönderdiği bu raporda ayrıca adadaki Müslüman toplumunun iki siyasi oluşumu olduğunu, bunların birisinin İrfan Bey önderliğindeki “Eski Türkiye Partisi”, ikincisinin ise “Genç Türk Partisi” olduğunu ve ikincisinin İstanbul'daki Alman taraftarı danışmanlarca yönetildiğini ileri sürmüştür. Adams'a göre, İrfan Bey'in etkisinde bulunan “Eski Türkiye Partisi”, İstanbul'daki iktidarı elinde bulunduran sorumsuz kişilerin yönetimi altına girmektense, İngiltere'ye bağlanmayı tercih edeceğini belirtmiştir.³³

İngiltere, 5 Kasım 1914'te Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya'nın yanında saf tutmasından dolayı Kıbrıs'ı işgal hakkı doğacağı düşüncesi ile ilhak kararı almış ve bu karardan önce 2 Kasım 1914'te Başkadı Mehmet Rıfat, Müftü Mehmet Ziyaeddin ve Evkaf Murahhası Musa İrfan Bey Yüksek Komiser'in yanına çağrılarak, karar kendilerine tebliğ edilmiştir. Her üçü de bu karar karşısında İngiltere'nin Osmanlı'ya karşı önlemler almakta haklı olduğunu ve adanın ilhakı ile yerli halkın İstanbul'un entrikalarından kurtulacağını söylemişlerdir.³⁴

Ekim ayının başından beri konu ile ilgili hazırlıklarını yapan İngiliz Dışişleri ve Koloni Bakanlıkları, ayın 16'sında Kıbrıs'la ilgili izlenecek en doğru yolun “Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan edildikten hemen sonra adanın ilhak edilmesi” olduğunda anlaşmışlardır. Dönemin Kıbrıs Yüksek Komiseri Goold Adams, bu kararın kendisine bildirilmesi sonrası adadaki Müslüman halkı tedirgin etmemek için hiç değilse 1878 Anlaşmasının Ek'inde yer alan iki maddedeki kurumların (Şeriye Mahkemeleri ve Evkaf Yönetimi) varlığının korunacağını güvence altına alınmasını istemiştir. Nihayetinde 5 Kasım günü yayınlanan Krallık Konseyi Emri (Order in Council) ile İngiltere Kıbrıs'ı ülkesine kattığını açıklamıştır. Bu açıklama ile İngiltere Osmanlı İmparatorluğu ile arasındaki savaş durumuna bağlı olarak 1878 Kıbrıs Anlaşmasını ve buna bağlı olarak uluslararası anlaşmaları feshettiğini, Kıbrıs'ı İngiliz İmparatorluğu'na katarak, İngiliz kralının bir parçası durumuna koyduğunu açıklamıştır. Bu açıklama aynı gün İngiltere'nin bütün dış temsilciliklerine de bildirilmiştir.³⁵

Kıbrıs Türk toplumu aydınlarının 5 Kasım 1914 tarihli adanın tek yanlı olarak İngiliz İmparatorluğu'na katılması için gerçekleştirdiği ilhak kararına tepkisini, dönemin Sömürge Müsteşarı Harry Luke, anılarında şu şekilde anlatmıştır:

³³ a.g.a.

³⁴ 2 Kasım 1914, TNA, Kew, London, **CO-** 67/ 174/37893.

³⁵ 30 Ekim- 5 Kasım 1914, TNA, Kew, London, **Foreign Office (FO)-** 3712143- 30 *The Cyprus Gazette*, 5 Kasım 1914.

“ O gece, bir nişan töreni için * Müftünün evinde toplanmış olan Kıbrıs Türk ileri gelenlerine bu haberi duyurmak görevi bana verilmişti. Aslında beklenilmeyen bir haber değildi, bu nedenle verdiğim izahatı vakur bir tevekkül ile karşıladılar... ”³⁶

İngiltere'nin tek taraflı olarak aldığı bu karar, aslında adanın bu ülke tarafından işgali anlamına gelmekte idi. İngiltere'nin yarattığı tek taraflı fiili durum ve işgal, önce Osmanlı İmparatorluğu tarafından 1920 Sevr Antlaşması ile daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması sonrası Lozan Antlaşması ile hukuksal olarak tanınmasına kadar devam etti. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiltere karşısında I. Dünya Savaşına girmesi, içinde bulunduğu koşullar nedeni ile ilhak kararını tanımadığını açıklayıp, cılız bir protesto ile geçiştirmesi nedeni ile adadaki Müslüman Türk toplumu, bu kararı sessiz bir biçimde kabul etmesine neden olmuştur.³⁷

İlhak kararının açıklanmasının ertesi günü, 6 Kasım 1914'te, Kıbrıs Türk toplumu ileri gelenlerinden oluşan bir heyet, adanın Müslüman ahalisi adına, Yüksek Komiser Sir Hamilton Adams'a ziyaret ederek, bu statü değişikliğini kabul ettiklerini ve İngiliz Kralına sadakatle itaati sürdüreceklerini belirtmişlerdir. Yüksek Komiser Adams Sömürgeler Bakanlığına gönderdiği 6 Kasım tarihli telgrafta, bu ziyaret sırasında, geçmişte Osmanlı İmparatorluğu'na gösterdiği sempati ve yardıma karşın İngiltere'ye savaş açan Osmanlı Hükümeti'nin bu hareketi nedeniyle üzüntü duyduklarını söylediklerini de ileri sürmektedir.³⁸

İlhak kararının açıklanmasının ardından 20 Kasım 1914'te Başkadı Ali Rıfat, Müftü Mehmet Ziyaeddin Efendi, Evkaf Murahhası İrfan Bey ve Yasama Meclisi Türk üyesi Mehmet Şevket Beyden oluşan toplum ileri gelenleri Yüksek Komiseri ziyaret etmişler ve onun aracılığı ile Sömürgeler Bakanı Lewis Harcourt'a bir mektup göndererek, istek ve görüşlerini iletmışlerdir. Bu mektupta toplum ileri gelenleri, İngiltere'nin ilhak kararı sonrası derin bir esefle ada Rumlarının Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi isteklerini öğrendiklerini ve böyle bir durumunun gerçekleşmesi halinde İngiliz Hükümetine karşı derin bir sadakat göstermiş olan 60 bin Müslüman'ın felaketi olacağını düşündüklerini belirtmişlerdir. Adanın İngiliz İmparatorluğu'na ilhakını sevinçle karşıladıklarını ve aydın bir yönetimden yararlanmaya devam edecekleri için memnun olduklarını belirten toplum ileri gelenleri, adanın yönetiminin İngiliz idaresinde kalması için duacı olduklarını ve 1878'den beri İngiliz İmparatorluğu'na gösterilen sadakat dikkate alındığında, bu güvencenin kendilerine verilmesini istemişlerdir. Mektuba imza atan Kıbrıs Türk toplumu ileri gelenleri şunlardır:

* Luke'nin söz konusu ettiği nişan töreni, 1925 yılında İngiliz Yönetimi tarafından Evkaf Murahhası olarak atanan ve 1930 yılında İngiliz Kralı tarafından Sir unvanı verilen Mehmet Münir ile Müftü Mehmet Ziyaeddin Efendi'nin kızı Vesime'nin nişan törenidir.

³⁶Sir Harry Luke, **Cyprus, A Portrait and an Appreciation**, Harap, London, 1957, s. 85.

³⁷Şükrü Sina Gürel, **Kıbrıs Tarihi- Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika (1878-1960) Cilt:I**, Kaynak Yay., 1984, s. 68.

³⁸20 Kasım 1914, TNA, Kew, London, **CO- 67/ 179- 4973**.

*Ali Rifat (Kıbrıs Kadısı), Mehmet Ziyaeddin (Kıbrıs Müftüsü), Elvaç Vehdi (Nakib-ül eşraf), Musa İrfan (Evkaf Murahhası), Müftüzade Hafız Münir (Ayasofya Camii din Öğretmeni), Mehmet Şevket (İcra ve Yasama Meclisleri eski üyesi), Yorgancıbaşızade Mustafa Sami (Merkezi Meclis-i İdare üyesi).*³⁹

Adanın İngilizler tarafından ilhakı sonrası I. Dünya Savaşında yıkılan Osmanlı İmparatorluğu'nun da etkisi ile yeni bir girişimde bulunmak gerektiğini düşünen bazı Müslüman Kıbrıs Türk toplumu aydınları Valinin yazdığı gibi bambaşka bir yol takip etmiştir. Bu aydınlar, Dr. Mehmet Esat* ve Dr. Hüseyin Behiç Bey**'dir. Bu iki doktor özgün adı "Türkiye ile Birleşme Partisi" olan bir örgüt kurmuş ve ada da faaliyette bulunmuşlardır. Bu iki kişinin yanında Hasan Karabardak***, da bulunmuştur.^{40****}

İngiliz Sömürge Müsteşarı ve Yüksek Komiser Vekili Malcolm Stevenson, 26 Nisan 1919'da Sömürgeler Bakanlığı'na gönderdiği bir yazıda Dr. Esat ve Dr. Behiç'in başlattığı milliyetçi harekete dikkat çekmekte ve onların girişimleri hakkında bilgi vermektedir. Stevenson'a göre, Dr. Behiç, içkiye düşkün bir kişidir ve içkili olduğu zamanlarda ateşli, kışkırtıcı konuşmalar yaptığı kahvelerde tartışmalara neden olmaktadır. Yine Stevenson'a göre, halkın "sertlik yanlısı, katı ve disiplinsiz" bir bölümünü oluşturan kasaplarla hamalların lideri olan ve kararlılığı ile tanınan Hasan Karabardak da, Dr. Esat ve Dr. Behiç'in başlattığı bu hareketi desteklemektedir. Stevenson, Karabardak'ın Rüm toplumu ile Müslüman toplumu arasında ölümle sonuçlanan ilk kavgalardan biri olan 1912 yılı kargaşalıklarına da katılmış olduğunu belirtmektedir.⁴¹

Sömürgeler Müsteşarı Stevenson, yazının devamında Türkiye ile Birleşme Partisini de değerlendirmektedir. Ona göre bu parti, son zamanlarda çok faal olmaya ve sadık Müslüman toplumunun büyük bölümü ile daha uygun hareketlerde bulunmaya başlayan Rum Hıristiyan toplumu için rahatsızlık yaratan bir faktör olmaya başlamıştır. Dr. Behiç, köyleri dolaşma

³⁹a.g.a.

*Dr. Mehmet Esat, ünlü Kıbrıslı devlet adamı ve başvezirlik yapmış Mehmet Kamil Paşa'nın damadıdır. Adaya Kasım 1914'te gelmiş ve Dr. Behiç ile yakınlık kurarak, milliyetçi bir tutum izlemiştir (A. An, 2002, s. 358).

**Dr. Hüseyin Behiç, Beyrut'ta doğmuş ve Fransız Tıbbiyesi'nde eğitim almıştır. Kıbrıslı Müftü Raci Efendi'nin torunu olup, 1914 yılında Türkiye'den Kıbrıs'a gelen ve Sarayönü'nde muayenehane açan Behiç Bey, hem mesleğini yapmış hem de siyasi hareketlerin içinde olmuştur. 1921 yılında Kavanin Meclisi seçimlerine 2. bölgeden katılıp kaybeden Behiç, bu nedenle ada'yı kısa süreliğine terk edip İskenderiye'ye yerleşmiştir (G. Georghallides, 2004, s. 178).

***Hasan Karabardak, Lefkoşa'da Kasaplar ve Hamallar Ağası olarak çalışan bir esnaftır. Hayvan tüccarlığı yapan Karabardak, aynı zamanda toprak sahibidir (A. An, 2002, s.180- 183).

⁴⁰G. Hill, 1952, s.329.

****İngiliz yönetimine göre "Türkiye ile Birleşme Partisi" etrafında bir araya gelen grup, küçük bir aşırı milliyetçi azınlık olup, genel olarak Ada Müslümanları Anadolu'ya bağlılık ve duygusal yakınlık duyan, eski rejime dönme isteğinde bulunmayan ve İngiliz yönetiminden memnun bir toplumdur. Kıbrıs'ın Türkiye'ye bağlanmasına yönelik aktif çaba içerisine giren küçük azınlık dışında geri kalan adadaki Müslüman ileri gelenleri ilhak kararını olumlu karşılamış, Yüksek Komiserle bağlılıklarını bildirmiş, "Osmanlı Hükümeti'nin I. Dünya Savaşı sırasında yanlış tarafta olduğunu kabul etmiştir. Meclisteki Türk üyeler, Enosis isteğine karşı çıkmada hiçbir zaman bu aşırı grup gibi Osmanlıya bağlanma politikası gibi bir talepte bulunmamış ve bir tek Britanya çıkacaksa adanın eski sahibine iade edilmesini talep etmişlerdir (*Annual Reports- 1914- 1915- 41, G. Hill, 1952, s. 413- 414*).

⁴¹26 Nisan 1919, TNA, Kew, London, CO- 67/ 191- 28343.

alışkanlığına uygun olarak geziler yapmaktadır ve son zamanlarda Mağusa'ya bağlı Afanya'da kargaşa yarattığı için mahkemece cezalandırılmıştır.⁴²

Stevenson'a göre, Nisan ayının 19'un da Kavanin Meclisi üyesi Sait Efendi, kendisini ziyaret ederek, Paskalya yortusu nedeni ile binlerce Rum'un Lefkoşa'ya gelmiş olmasının, Müslümanlara saldırıya yol açacak kargaşalıkların çıkmasına neden olacağı kaygısının arttığını belirtmiştir. Müsteşar Vekili'ne göre aslında Sait Efendi kendisi ile görüşürken son derece gergin ve sinirli olduğu için onun bu davranışı Dr. Behiç ve Dr. Esat ile yakınlığından kaynaklıdır ve kendisini önceden temize çıkarma isteğine bağlıdır. Stevenson, ziyaret sonrası aynı günlerde bu üç kişinin Lefkoşa'da nümayiş düzenleyerek kargaşalıklar çıkaracakları söylentilerinin yayıldığını belirtmektedir. Ona göre hatta bu kişilerin nümayişin başarılı olması durumunda verilecek bir işaret üzerine Mağusa kampındaki savaş esiri Türklerin de harekete geçerek*, muhafızları etkisiz hale getirip, silahlarını alması ve geniş çaplı bir ayaklanma çıkarmaları söz konusu olacaktır.⁴³

Bu nedenle harekete geçtiğini belirten Stevenson, 26 Nisan 1919'da Dr. Behiç*, Dr. Esat** ve Hasan Karabardak'ın tutuklanıp Girne Kalesine konulduğunu yazmaktadır. Yüksek Komiser Vekili, tutuklananların kapatıldıkları bölümde iyi olduğunu ve kendilerine iyi bakıldığını belirtmiştir. Stevenson, Dr. Esat ile ilgili olarak İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserinden yanıt beklediğini, kendisinin tutuklanmadan önce Mart ayında İstanbul'a dönmek için hükümetten izin istediğini, diğer ikisinin geçici olarak tutuklandığını belirtmektedir. Stevenson'a, Dr. Esat'ın haşin bir insan olduğunu ve eski başvezir Kamil Paşa'nın damadı olmakla birlikte "Genç Türkler" den, devrimci ve Alman yanlısı olduğunu belirtmektedir. Stevenson'a göre, tutuklandığı günden bir gün önce Dr. Esat'ın yaptığı konuşmalarda Mısır'daki ihtilalcilerin başlattığı hareketi savunduğunu, hiçbir başkaldırışın ve

⁴²a.g.a.

*I. Dünya Savaşı başladığında Kıbrıs adasından İngiliz üniforması giydirilerek Çanakkale Cephesine götürülen Kıbrıslı Türkler dışında yine bu cephede esir alınan Osmanlı savaş esirlerini İngilizler, Mağusa'nın Karakol bölgesindeki esir kamplarına getirmişlerdir. Bu savaş esirlerinin sayısının 2 bin civarında olduğu bilinmektedir. I. Dünya Savaşı nedeniyle İtilaf Devletleri Kıbrıs'ta esir kampları ve askeri üsler kurmuşlardır. Mağusa'da İngilizler de Karakol Esir Kampı'nı oluşturmuşlardır. Fransızlar ise Monarga Boğazı'nda askeri üs kurmuşlardır. Burada Ermeni asıllı Osmanlı esirlerini de asker olarak eğitimden geçirmişlerdir. 2 bin kadar Gelibolu esiri Eylül 1916'da 10 gün arayla iki gemiyle savaş gemileri refakatinde Mağusa'ya getirilmiştir. Daha sonra Arabistan Yarımadası'ndan da 2 binden fazla esir Osmanlı askeri getirilmiştir. Müslüman Kıbrıslı Türkler Mağusa Kalesi üzerinden alkış ve tezahüratla bu esirleri karşılamışlardır. Gelibolu'dan gelenler arasında bulunan Ermeni asıllı Osmanlı askerleri Monarga ve Dokuzevlerdeki Fransız Lejyon birliklerine, Türk esirler de İngilizlerin Karakol esir kampına sevk edilmişlerdir. Karakol Esir Kampı bugün Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) Güvenlik Kuvvetleri Komutanlığı (GKK) adına Gülseren Eğitim Kampı olarak kullanılmaktadır (Nuri Çevikel, "Çanakkale Muhaberelerine Dair Gayriresmi Yeni Bir Belge: Hatırat-ı Esaret", *History Studies*, Volume 2, 3- 2010, http://www.historystudies.net/Makaleler/655672603_6%20Nuri%20%c3%87evikel.pdf, (E.T: 10.10.2011), *Annual Reports- 1916- 1917: 7*).

⁴³a.g.k.

*Dr. Behiç serbest bırakıldıktan sonra 10 Mayıs 1924'te eşini öldürmek suçundan idam edilmiştir. Bugün Kıbrıs'ta pek çok kişi Dr. Behiç'in aslında tamamen safdışı edilmesi için İngiliz yönetimi tarafından hazırlanan cinayet komplosuna kurban gittiğine inanmaktadır. Dr. Behiç'in yargılanması sırasında avukatlığını Kavanin Meclisi Rum üyelerinden Th. Theodotou yapmıştır (A. Sayıl, 1988, s. 18).

**Dr. Esat 9 ay tutuklu kaldıktan sonra eşinin İngiliz Hükümetine yaptığı başvuru ile serbest kalmış ve adadan ayrılarak ilk olarak Mersin'e gitmiştir. Daha sonra ise Kurtuluş Savaşına katılmıştır (G. Hill, 1952, s. 329).

direnişin kansız olmayacağını, dükkanların yağmalanmasının haklı sayılabileceğini çünkü Mısır'a gelen yabancıların zenginleşerek ülke insanları üzerinde üstünlük kurduğunu söylemiştir. Yüksek Komiser vekili, tüm bunların sonucu olarak eğer adanın Yunanistan'a verilmesi kararı alınır ve bu karar açıklanırsa Kıbrıs Müslümanlarının büyük tepki göstereceği ve direnişe geçme olasılığının bulunduğunu yazmıştır.⁴⁴

Stevenson, bu gibi istihbaratların ne kadar sağlıklı olduğu konusunda kuşkululu olduğunu belirtmekte birlikte Mağusa'daki askeri birliğin komutanı Albay Brow'un kendisine ulaştırdığı istihbarat bilgilerini de Londra'ya göndermiştir. Bu istihbarat göre, Paskalya yortusundan bir veya iki gün önce Mağusa'daki Türk esirlerin olduğu kapma kibrit kutusu içinde bir not atılmıştır. Brown'a göre, bu notta Mısır'daki İngiliz yönetiminin devrildiği ve 15 bin İngiliz'in öldüğü yazılıdır. Brown, kibrit kutusunu ele geçiren Türk esirin bunu kendisine teslim etmekle birlikte söz konusu notu okuduktan sonra yırtıp attığını dolayısı ile elinde bir kanıt olmadığını belirtmektedir. Stevenson, bu anlamda ilginç bulduğu bir olayı da anlatmaktadır. Buna göre, Lefkoşa'da Dr. Behiç ve iki arkadaşının tutuklandığı gece, Mağusa kampındaki tüm savaş esirlerinin elbiselerini çıkarmadan yani yarı giyinik yatmışlardır.⁴⁵ Böylece adanın İngiltere tarafından ilhak edildiği 1914 sonrası Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar Müslüman Kıbrıslı Türk aydınların çabaları ve faaliyetleri devam etmiştir. Aslında bu faaliyetlerin zemini daha önce bahsedildiği gibi Osmanlı ve devamında Türkiye'de yaşanan her gelişmeye Kıbrıslı Türklerin yakından ilgi göstermesi ile oluşmuş bulunmakta idi. Dönem dönem basın yayın faaliyeti başta olmak üzere oluşturulan siyasi oluşumlarla iki coğrafya arasında önemli bir etkileşim bulunmaktadır. Bu etkileşimin nasıl ve hangi yönde olduğu konusu ise en az bu etkileşim kadar önemli ve üzerinde durulması gereken bir noktadır.

III- İki Coğrafya Arasındaki Etkileşimin Temel Noktaları

Kıbrıs adası 1878 yılında İngiltere'ye kiralanmasına rağmen adada yaşamaya devam eden Müslüman Türk unsuru dikkat ve gözlemini hep Osmanlıdan yana kullanmış ve kimliğini Osmanlı ile özdeşleştirmiştir. Dolayısı ile Osmanlı topraklarında yaşanan her gelişmeyi yakından takip etmiş ve kendisinde aynı gelişmelerden etkilenmiştir. Bu durum adanın İngiltere tarafından ilhak edildiği 1914 yılından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşına girmesi ve yıkılarak savaştan çıkması ile beraber değişmeye başlamıştır.

Ancak 1914 öncesi Kıbrıslı Müslüman aydınlarının yukarıda örnek verilen gazetelerde incelendiğinde ortak talepleri aslında içinde yaşadıkları coğrafyanın sorunlarında ziyade Osmanlı toplumunun kendi içinde yaşadığı değişim ve dönüşümlerdir. Kıbrıs Türk toplumu aydınları aynı Genç Türk hareketi ve bu hareketin devamında olduğu gibi toplumun okur yazar kesimi ve ileri gelenleri arasından çıkmış ve bu aydın kişiler çıkardıkları yayınlar ve siyasi faaliyetlerle Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşanan değişim ve dönüşümlerden etkilenmişlerdir. O dönemde Kıbrıs fiili olarak Osmanlı egemenliği altında olmadığı için Genç

⁴⁴a.g.e.

⁴⁵Ibid.

Türkler ve devamında kurdukları örgütler içinde bulunanlar adaya kaçmayı ve burada daha serbest bir biçimde faaliyette bulunma imkanı da yakalamıştır.

Ayrıca Genç Türklerin II. Abdülhamit döneminde Osmanlı topraklarında uğradıkları sansür ve sürgünlerin bir başka biçimi Kıbrıs'ta da yaşanmış ve Osmanlı İmparatorluğu adada çıkan yayınları sansürleyerek veya yurda girişlerine izin vermeyerek denetlemeye çalışmıştır. Genç Türklerin kurumsallaştığı 1895 ve sonrasında ise özellikle 1919 yılında isyan ve ayaklanma hazırlığına varacak düzeyde bir örgütlenme girişimleri olmuş, ancak bu girişim İngiliz yönetimi tarafından önlenmiştir. Bu hareketin başında olan kişilerde idam cezası ile veya adadan kaçmakla tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Burada dikkat çeken nokta Osmanlı topraklarında ortaya çıkan bir hareketin Kıbrıs'taki etkilerinin basın yayın faaliyetleri başta olmak üzere siyasi alanda da kendisini göstermesi ve özellikle Osmanlı Hükümetinin basın yayın faaliyetlerini takip ederek gerekli gördüğü noktalarda olaya müdahale etmesidir. Bu müdahaleler *Zaman- Mirat-ı Zaman-Sümuhat* gibi gazetelerin Osmanlı topraklarına girmesinin yasaklanması veya sansürlenmesi şeklinde meydana gelmiştir.

Dikkat çeken ikinci nokta bu durumun iki coğrafya arasındaki ilişkilerde nasıl yön izlediğidir. Aslında tam da bu noktada iki coğrafya arasındaki etkileşim tek taraflı olup, Kıbrıslı Türk toplumunun etkilenen, Genç Türk hareketinin ve devamının ise etkileyen taraf olduğunu söylemek mümkündür. 1902 yılında yapılan ilk Genç Türk Kongresine Kıbrıs'tan da gidenler olduğu bazı kaynaklarda yer alan bilgidir ama bu Kongre'ye giden kişilerin orada ne tür bir etkinlik sergilediği konusunda elimizde kesin bilgiler mevcut değildir. Bu nedenle elimizdeki veriler ışığında genel olarak böyle bir görünüm söz konusudur.

Bunun en önemli nedeni ise Müslüman Kıbrıslı Türk aydınların hem düşünsel temellerinin Osmanlı'dan beslenmesi ve yüzünün Osmanlı'ya dönük olması hem de Genç Türk hareketinin içinde bulunan kişilerin Kıbrıs'a gelerek burada yaşamasıdır. Zaten genel olarak Kıbrıs Türk toplumu aydınları ile önce Osmanlı daha sonra Türkiye coğrafyası arasındaki ilişkide bu çizgi üzerinde seyir etmiştir. Bunun üzerine bir de adaya kaçarak veya sürgün gelen Osmanlı aydınlarının varlığının eklenmesi, düşünsel temelleri Osmanlı coğrafyasına endekslenen bir oluşumun temellerini doğurmuştur. Bunu dönemin basın yayın organlarında yer alan padişah ve sistem eleştirilerinde görmek mümkündür.

Tabii bu yönlü bir ilişkinin oluşmasında adada yaşayan Kıbrıslı Müslüman Türklerin Ortodoks Rum toplumu ile olan ilişkisi ve Enosis kaygıları önemli bir yer tutmuştur. Belki de bu ilişkinin hep korku ve kaygı üzerine inşa edilmiş olması, aydınlar bazında hem Osmanlı coğrafyasını değerli kılmış hem de bu coğrafyada yaşanan gelişmelerin dikkatle takip edilmesine neden olmuştur. Ayrıca Kıbrıslı Müslüman aydınlar İngiliz yönetimi altında her türlü düşünce ve oluşumu serbest bir şekilde takip etme ve destekleme imkanını daha rahat bulmuş ve zamanının düşünsel hareketlere yakından ilgi göstermişlerdir.

Bu arada dikkat çeken diğer bir nokta adada yaşayan ve İngiliz yönetimi ile resmi ilişkileri devam ettiren Müftü- Kadı- Evkaf Murahhası gibi makamlarda görev alanlar daha temkinli ve dikkatli bir politika takip ederken, özellikle basın yayın alanına giren aydınlar daha cesur ve sorgulayıcı bir tavır içinde olmuştur. Zaten Genç Türk hareketine destek veren aydınlarda ikinci gruptan çıkmıştır ve basın yayın alanındaki faaliyetleri ile bunu daha da pekiştirmiştir. Bu durumda Kıbrıs Türk aydınları arasında da düşünsel anlamda ve Türkiye coğrafyasına karşı bir farklılık olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç

Kıbrıs adası kaderi hep dışardan belirlenen bir coğrafyadır. Bu coğrafyanın kaderi 1571'den sonra adada yaşayan Müslüman Kıbrıs Türk aydınları içinde geçerli olmuştur. Bu aydınlar toplumsal ve siyasal günleri ile gelecekleri konusunda hep bir çaba ve yön arayışı içinde olmuşlardır. Bu grubun düşünsel ve siyasal izdüşümleri, birebir bağlantılı oldukları Osmanlı coğrafyası ile kesişmiştir.

Osmanlı coğrafyasında özellikle 1789 Fransız İhtilali sonrası yeşeren fikirler ve hareketler içinde en belirleyici konumda olan Genç Türk hareketi, sadece İmparatorluğun değil daha sonra kurulacak olan yeni döneminde temel unsurdur. Bu hareketin Kıbrıs adasına yansımaları da en azından aydınlar nezdinde güçlü ve etkili olmuştur.

Genç Türk hareketinin ortaya çıktığı 1865 sonrası Kıbrıs adası içinde Osmanlı İmparatorluğu'ndan İngiliz yönetimine geçiş dönemine denk gelmiştir. Adada fiili olarak yönetim devralan İngiliz dönemi, Kıbrıslı Müslüman Türk aydınlarının Osmanlı coğrafyası ile arasındaki bağlantıyı koparmamıştır. 1881 yılında Osmanlı Kırathanesini kuran ve bu Kırathane etrafında bir araya gelen okur- yazar kesim, öncelikle *Zaman* gazetesinin çıkmasına öncülük etmiştir. Bu gazete aynı zamanda Osmanlı topraklarında doğan Genç Türk hareketi içinden gelen kişilerin ve adanın yerli aydınlarının bir araya geldiği bir oluşum olmuştur. Gazetenin sahibi olan Derviş Paşa'nın bu hareket ile birebir bağlantısı olmasa da, gazete yazarları özellikle Osmanlı yöneticileri hakkında eleştirel makaleler yazmışlardır. Bu nedenle de 1901 yılında gazetenin Osmanlı topraklarına girişi yasaklanmıştır.

Sadece *Zaman* gazetesi değil, bu gazeteden sonra yayın hayatına başlayan *Sünuhat-Mirat-ı Zaman* gibi gazetelerde padişah aleyhinde çıkan yazılar ve Jön Türklere verdikleri destek nedeni ile sansüre ve yasaklamaya uğramışlardır.

Kıbrıs adasında Müslüman Kıbrıs Türk aydınları arasında sadece basın yayın alanında değil siyasi olarak da Genç Türk hareketinin devamına destek olan siyasi faaliyetler olmuştur. Bunlardan en önemlileri 1910 yılında birleşerek kurulan ve İttihat ve Terakki'den esinlenen Hürriyet ve Terakki Kulübü'nün kurulmasıdır. Bu kulübün devamında "Genç Türkiye Partisi" adı verilen ve bir grup doktor ve yerel eşraf ileri gelenlerinin öncülük ettiği siyasi oluşum, 1919 yılında İngiliz yönetimine karşı isyan hazırlığı içinde olduğu gerekçesi ile hapse atılmıştır. Ardından I. Dünya Savaşı sonrası Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması ile

Anadolu'da başlayan Kurtuluş Savaşı yine yerel aydınlar tarafından dikkatle takip edilmiş ve desteklenmiştir.

Aslında tüm bu oluşumların geri planında adada yaşayan Müslüman Kıbrıs Türk toplumunun ve bu toplum nezdinde aydınlarının önce Osmanlı daha sonra Türkiye coğrafyasına olan ilgisi kadar, adada içinde buldukları toplumsal durumu da göz önünde bulundurmak gerekir. Kıbrıs Rum toplumun siyasi çabaları ve bu çabalar karşısında gelecek kaygısı içine düşmüş olan toplum ileri gelenleri, birebir destek bulacakları bir güç kaynağı arayışı içinde olmuştur. Bu arayışın tezahürü olarak önce Osmanlı İmparatorluğu daha sonra Türkiye Cumhuriyeti görülmüştür.

Tüm bu kaygıların yanında adada yaşayan ve entelektüel olarak tanımlayabileceğimiz okuryazar kesimleri her coğrafyada var olan bir güç olarak düşünsel altyapıları kuvvetli olan, çevresi ve dünya ile yakından ilgili, eleştirel anlamda buldukları coğrafyayı sorgulayabilen bir düzeydedir. Buna bir de Osmanlı İmparatorluğu'ndan kaçan ve adaya gelen aydınlar eklendiği zaman altyapısı hazır bir düşünsel ve siyasi ortam oluşmuştur. Üstelik bu aydınlar adada yönetici konumda bulunan aydınlardan çok daha cesur ve görevleri gereği temkinli olma gereği duymayan aydınlardır.

Burada ilginç olan nokta Müslüman Kıbrıs Türk aydınlarının Genç Türk hareketi ve devamından etkileyen değil etkilenen boyutta olmasıdır. Osmanlı coğrafyasında başlayan ve gelişen, yöneticilere ve imparatorluğun yapısına ilişkin devrimci bir karakter taşıyan bu hareket, Kıbrıs aydınlarını sanki adada Osmanlı varlığı devam ediyormuşçasına yakından ilgilendirmiştir. Adada yaşayan aydınlar, yasal olarak Osmanlı toprağı olarak gördükleri ada topraklarını geçici olarak İngiliz yönetimine verilmiş bir durumda telakki etmekte ve buna göre hareket etmektedir. Ayrıca içinde buldukları sosyo kültürel durum en yakın Osmanlı coğrafyası ile onları bağlamaktadır. Bu nedenle bu coğrafyada yaşanan her türlü durum, değişim ve farklılaşma onları da yakından ilgilendirmektedir. Bu ilgi basın yayın faaliyetleri başta olmak üzere, Osmanlı Kırathanesi oluşturmak gibi düşünsel ve siyasi alanda hayat bulmaktadır.

Tüm bu gelişmeler ve yaşananlar göz önüne alındığında Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş süreci Kıbrıs adasında ve bu adada yaşayan aydınlar üzerinde derin izler bırakmıştır. Bu izleri bırakılan basın yayın organları ile arşivlerde arayıp bulmak mümkündür. Ayrıca bu etkinin nasıl ve neden olduğu konusunda bizlere araştıracak ve yazacak çok geniş bir alan bırakmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akar, Reşat (1981), **Atatürkçü Kıbrıs Türkleri**, Web Ofset, İstanbul.
- Akşin, Sina (2009), **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Kitapevi, Ankara.
- An, Ahmet (1997), **Dinsel Toplumdan Ulusal Topluma Geçiş Süreci ve Kıbrıs Türk Liderliğinin Oluşumu (1900- 1942)**, Galeri Kültür Yay., Lefkoşa.
- An, Ahmet (2002), **Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler**, Akçağ Yay., Ankara.
- Demiryürek, Mehmet (2000), “Kıbrıs Türk Basını ve Türkiye Hükümetleri I (Osmanlı Dönemi) 1878- 1910”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Mayıs- Kasım 2000, ss. 119- 134.
- Georghallides, G.S. (2004), **A Political and Administrative History of Cyprus 1918- 1926**, Cyprus Resarch Center, Nicosia.
- Gürel, Şükrü Sina, **Kıbrıs Tarihi- Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika (1878–1960) Cilt:I - II**, İstanbul, Kaynak Yay., 1984- 1985.
- Hanioğlu, Şükrü (1989), **Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türkler(1889- 1902)**, Cilt: 1, İletişim Yay., İstanbul.
- Hill,S. George (1952), **The History of Cyprus**, Cambridge University Press, Cambridge.
- İsmail, Sabahattin- Birinci M. Ergin (1989), **Atatürk Döneminde Türkiye – Kıbrıs İlişkileri (1919- 1938)**, Akdeniz Haber Ajansı Yay.,- 8, Lefkoşa.
- İsmail, Sabahattin (1998), **150 Soruda Kıbrıs Sorunu**, Kastaş Yay., İstanbul.
- Kuran, Ercümen (1968), “The Impact of Nationalism on the Turkish Elite in the Nineteenth Century”, *Beginnings of Modernization in the Middle East: The Nineteenth Century*,Ed: W.R. Polk and R.L. Cambers, Chicago, Chicago University Press, ss. 109- 119.
- Luke, Sir Harry (1957), **Cyprus, A Portrait and an Appreciation**, Harap, London.
- Lewis, Bernard (1996), **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Mardin, Şerif (1998), **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, İletişim Yay., İstanbul.
- Ramsaur, W. M. (1957), **The Young Turks: Prelude to the Revolution of 1908**, Princeton Universty Press, Princeton.
- Ünlü, Cemaleddin (1981), **Kıbrıs'ta Basın Olayı (1878- 1981)**, Basın Yayın Genel Müdürlüğü Yay., Ankara.
- Sax, Carl Ritter (2005), **Geschichte des Machtverfalls der Türkei bis Ende des 19. Jahrhunderts und die Phasen der Orientalischen Frage bis auf die Gegenwart**, Wien, Adamant Media Corporation, Wien.
- Sayıl, Altay (1998), **Kıbrıs'ta Cinayet Kurbanı Kadınlar**, Lefkoşa.

İnternet Kaynakları

- An, Ahmet (2009), “Kıbrıs Türk Toplumunda İlk Kulüpler”, <http://www.kibristakulturmucadelesi.org/Kitaplar/dosya/Ahmet%20An%20-%20%20KIBRIS%20TURK%20TOPLUMUNDA%20ILK%20KULUPLER.pdf> (Erişim Tarihi: 25 Kasım 2010).

Çevikel Nuri (2010), “Çanakkale Muhaberelerine Dair Gayriresmi Yeni Bir Belge: Hatırat-ı Esaret”, *History Studies*, Volume 2- 3, http://www.historystudies.net/Makaleler/655672603_6%20Nuri%20%c3%87evikel.pdf,(Erişim Tarihi: 10 Ekim 2011).

Arşiv Kaynakları

İngiliz Arşiv Belgeleri (Public Record Office)

Dışişleri Bakanlığı- FO

Koloniler Bakanlığı- CO.

CO (Colonial Office – Cyprus): 883, 67.

FO (Foreign Office- Cyprus): 2143

Annual Reports- 1914- 1915 / 1916- 1917.

Cyprus Gazette: 5 Kasım 1914- 1136, 5 Haziran 1912- 1044.

Legislative Council Minutes (1898 Dönemi), c. 10- 2194/328.

Legislative Council Minutes (1915 Dönemi), c.27- 10-12

T.C.Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü- Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı- İstanbul.

Dosya No: 21- 22- 1135- 2445

Kıbrıs Türk Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi -Girne- Kkctc